

Ольга СІТКАРЬОВА

ВІЙСЬКОВИЙ ІНЖЕНЕР ГЕНЕРАЛ-АНШЕФ ДАНИЛО ДЕ БОСКЕТ

Творча біографія Данила де Боскета — одного з яскравих представників воєнної інженерної практики середини XVIII ст. — насичена багатьма яскравими подіями і нерозривно пов'язана з історією будівництва в Україні, зокрема в Києві (в т. ч. на Печерську), де він працював впродовж багатьох років.

Доля де Боскета багато в чому схожа на долю інших військових інженерів, які жили в ту епоху. Для його творчості були характерними прагнення до широких узагальнень та вміле практичне використання точних знань при прийнятті конкретних інженерних рішень. Відомий він і як спеціаліст з вирішення цілої низки проблем будівельного характеру.

У цій публікації використано архівні матеріали, що дозволяють досить детально висвітлити творчу біографію де Боскета у період, коли він працював у Росії й Україні. Це документи, в яких де Боскет наводить біографічні відомості і детально описує проходження своєї служби, дані про складені або завізовані ним плани фортець, полкових міст і містечок та інших об'єктів, доповідні записки, рапорти з описом укріплень та різних інженерних заходів тощо [1].

Д. де Боскет народився 1703 р. у Пруссії в сім'ї французьких емігрантів. Його батько, Ісак де Боскет, залишив батьківщину за релігійними мотивами: «Родители мои были французской национальности, которые для веры евангельской реформистской из Франции вышли в Бранденбургское Борецкое княжество, в город Кристьян Эрланк, где я и родился, — писав Дебоскет у своїй офіцерській «сказке». — ...К Бранденбургской службе вступил я в 1711 г., в мае месяце, и был записан в кадеты, где... инженерную науку выучил во всех ее частях», — повідомляє він далі. У м. Кристьян Ерланк де Боскет вивчив курс математики, а після опанування ним інженерної науки «был переведен из кадетов в прапорщики, а в феврале 1726 г. — в поручики».

19 серпня 1726 р. де Боскета, на його прохання, було прийнято на службу в Росії і, за наказом Державної військової колегії, призначено у Псковський

піхотний полк підпоручиком. 1727 року молодому інженеру доручили проведення фортифікаційних робіт при відбудові Ризької, а потім Нарвської фортець; у 1728–1730 рр. він перебував у Выборзькій фортеці. Ймовірно, йому довелося працювати разом з військовим інженером генерал-лейтенантом А. де Кулоном¹ [2] — досвідченим фахівцем, який, до речі, на початку 1720-х брав участь у розгляді проекту будівництва у Києві бастионної Києво-Печерської фортеці. А. де Кулон розробив проект вдосконалення укріплень Выборзької фортеці, у т. ч. проект Кронверка з урахуванням нових вимог європейської техніки позиційної оборони. Воєнна колегія затвердила цей проект у 1731 р. Отже де Боскет перебував у Выборзі саме в той час, коли велося проектування цих складних укріплень. Реалізація цього проекту припадає на роки правління імператриці Анни Іоаннівни, а отже в офіційних документах Кронверк іноді називали «Анненкрон» або «Короною Св. Анни» [3]. Укріплення розташовувалися на західному побережжі затоки та склалися із земляних валів і бастионів, висунутих п'ятикутними зубцями перед лінією оборони у формі корони. Перед Аннінськими бастионами розстилався пологий відкритий простір — гласис, що добре прострілювався артилерійським вогнем з равелінів і бастионів.

Аби посилити вогонь по гласису, укріплення будувалися різної висоти, завдяки чому дальні гармати могли вести вогонь через ті, що стояли перед ними. Головною перешкодою був кам'яний вал — ескарп із земляним насипом, що протягнувся в південному напрямі. Будівництво выборзьких бастионів, здійснювалося під керівництвом генерал-фельдмаршала Б. К. Мініха².

У ті роки Мініх відав всіма оборонними роботами в межах Російської імперії. Військові реформи, які він проводив, торкалися багатьох сторін життя армії. Сам за спеціальністю сапер, Мініх високо цінував значення корпусу інженерів. За його вимогою, до цього корпусу було передано навіть квартирмейстерську частину, що стала базою для створення генерального штабу. 31 січня 1730 р. де Боскета було призначено полковим квартирмейстером

---

¹ Кулон (Декулон) Алферій (Арефій) де (?–1740) — француз на російській службі. Добре знав російську мову. Йому був доручений огляд і вибір місця на берегах Балтійського моря для будівництва, що передбачалося. 1727 року призначений будівником Кронштадта. В 1729–1734 рр. керував зведенням огорожі на північній береговій стороні Центральної фортеці в Санкт-Петербурзі. 1730 року де Кулон віддав наказ будувати на місці фортеці «Св. Олександр» «Олександр-шанець за новим проектом» [Раздолчин А. А., Скориков Ю. А. Кронштадская крепость. Ленинград. — 1988. — С. 62.]. У 1717–1718 рр. згадується в «Юрналє» О. Д. Меншикова як інженер-полковник, генерал-майор (1721), генерал-лейтенант (1727) [Труды и Дни Александра Даниловича Меншикова: Повседневные записки делам князя А. Д. Меншикова 1716–1720, 1726–1727 гг. — М., 2004. — С. 153, 236, 566].

² До 1733 р. були готові два бастионні фаси, а до 1740 р. закінчили третій.

Псковського полку, а 22 березня 1731 р. — «за знання інженерної науки» — квартирмейстером інженерного корпусу в ранзі інженер-капітан-поручика. Таким чином, йому доводилося проходити службу у квартирмейстерської частині, створеної при генерал-квартирмейстері, який займав одну з вищих штабних посад і видав питаннями вивчення місцевості, організацією розміщення та пересування військ, підготуванням карт, будівництвом укріплень тощо.

Того ж року його було направлено до Москви і, за розпорядженням Сенату, «назначено главным командиром работ по составлению московского плана». Як вже йшлося, цей план складався у зв'язку з необхідністю поліпшити містобудівну ситуацію в місті після його хаотичної забудови в період відсутності тут імператорського двору за часів Петра I та Катерини I. Вирішити це питання було доручено архітектору І. О. Мордвінову, якого після його трагічної смерті в липні 1734 р. замінив І. Ф. Мічурін [4]. Коли до Москви прибув де Боскет, робота по складанню плану як свідчать архівні джерела тільки почалася. В одному зі своїх рапортів із цього приводу Мічурін згадує про роботи по геодезичній зйомці території міста, що їх виконував де Боскет:

«...Також стена Белого города и большие улицы Земляного вала от Никицкой улицы и до Москвы реки, от Москвы реки и до Яузы, також и улиц несколько описано. Кроме этого, квартирмейстер де Боскет по июнь 1732 г. снял часть Земляного города от Покровских ворот до Яузы, от них же до Земляного вала и от Земляного вала до Яузы, а также Земляной вал от Покровки до Никитской, и улицы от Земляного вала — Мясницкую, Сретенскую, Петровку, Дмитровку, Тверскую, Никитскую, но так как он делал съёмки по своим станциям и своим масштабом, то они прежде перенесения их в чистый план переправлялись» [5]. Ці роботи по ряду об'єктивних причин просувалися повільно. Мічурін скаржився, що робота над планом ускладнюється нерегулярною забудовою, крім того «многие обыватели чинятца противны, геодезистов во дворы свои мереть строения не пускают» [6]. Виконаний врешті решт план виявився першим точним планом міста³, складеним на основі геодезичної зйомки. Над планом працювало протягом шести років багато фахівців, у т. ч. вісім геодезистів. Керував роботою геодезистів де Боскет — був «головним командиром робіт». У травні 1735 р. Мічурін представив на розгляд Сенату плани Кремля, Китай-города і Білого міста. Про ці об'єкти згадав пізніше в своїй «офицерской сказке» де Боскет як про такі, що були виконані з його участю.

---

³ Складений при Мічуріні план має назву «План императорского столичного города Москвы, сочиненный под смотрением архитектора Ивана Мичурина в 1739 году». Цей план, виконаний на гравюрі у XVIII ст., був опублікований І. Є. Забеліним в додатку до 1-го тому його дослідження «Москва: Подробные историческое и археологическое описание города».

Знаходячись у Москві, де Боскет, безсумнівно, мав широке спілкування з І. Ф. Мічуриним. Він, вірогідно, був також знайомий з іншими інженерами й архітекторами, у т. ч. — з Ф. К. Растреллі та Й. Г. Шеделем, з якими пізніше йому довелося співпрацювати на київських об'єктах. Не завершивши роботу по складанню плану Москви, де Боскет, знову ж таки за наказом Сенату, був направлений в Україну. Це було пов'язано із підготовкою до Російсько-турецької війни 1735–1739 рр. Надалі, протягом багатьох років (з 1732 р. по 1756 (1757) р.) діяльність де Боскета повністю пов'язана з Україною. Він був задіяний на будівництво Української оборонної лінії [7] — однієї з найпотужніших фортифікаційних систем в ряду інших оборонних ліній, що будувалися тоді у Російській імперії⁴.

28 листопада 1732 р. його було призначено на першу вільну вакансію «інженером-капітаном-поручиком». Де Боскет брав активну участь у проектуванні й будівництві багатьох фортифікаційних споруд, що входили до складу Української оборонної лінії. Він зняв план Української лінії від річки Берестової до річки Донця та склав плани і профілі десяти закладеним по лінії фортецям. В наступному 1733 році де Боскету було доручено подальше будівництво... Української лінії від Білявської фортеці до річки Донця. В цьому ж році він заклав шість фортець від Української лінії до Дніпра. 1734 року йому було доручено будівництво всієї лінії і фортець по ній від Дніпра до Дінця [8], а також складання карт місцевості, планів та профілів фортець.

При будівництві Української оборонної лінії де Боскет знаходився до літа 1735 р. Пізніше він виконував різні доручення, пов'язані з будівництвом окремих укріплень, брав участь у Донської експедиції.

1736 року він керував будівництвом моста через Дніпро [9], по якому переправлялася російська армія. Під час війни де Боскет брав участь в штурмі Очакова, керував осадними роботами, укріплював фортецю і знаходився в неї при турецькій осаді. Під час відступу російської армії де Боскет особисто підірвав фортецю. 1738-го р. він за штурм та оборону Очакова отримав чин інженер-майора.

Крім того, він виконував різні доручення Сенату і державної Колегії іноземних справ, складав секретні генеральні та спеціальні карти, про що записано в його послужному списку: «при осаді и обороне Очакова, в шести походах и трех акциях, также во многих порученных особых делах и комиссиях он действительно находился» [10]. Разом з генерал-майором, віце-губернатором Київської губернії І. І. Костюріним і радником Комерц-колегії Меженіновим

---

⁴ Закамська, Царицинська, Оренбурзька, Єйська, Тоболо-Ішимська, Іркутська, Коливанська, Кубанська, Чорноморська укріплені оборонні лінії.

де Боскет здійснював прикордонний огляд «где пограничным таможням быть надлежит».

У кампанію 1739 р. він брав участь у Хотинському і Молдавському походах, виконуючи обов'язки «головного інженерного офіцера» [11].

З 1740 р. де Боскету було доручено ремонт та будівництво всіх українських фортець та укріплених пунктів в Українському департаменті фортець. У цей час під його наглядом перебували малоросійські полкові та прикордонні містечка від Смоленської губернії до Української лінії, Запорізької Січі⁵ та Азовського моря, а також усі редути й форпости по польському⁶ і турецькому кордонах [12].

1743 року де Боскет «по старшинству и достоинству» отримав чин інженер-підполковника.

Він склав плани багатьох українських міст, зняв численні плани місцевості, виконував секретні завдання пов'язані із зйомкою планів по кордонах Польщею і Туреччиною. Крім того він притягувався для особливо складних і важливих інженерних робіт. Так в 1745 р. він склав проект і керував роботами по зміцненню берега річки у Переволочній фортеці. Про це у своїй «Офицерской сказке» де Боскет писав: «находился при строении вновь осьмнадцати крепостей в Российской империи, ...четырнадцать ретраншементов семи крепостей во время ... войны в неприятельской турецкой земле, ...проектировал ...к лучшей по инженерным регулам обороне двадцать три малороссийских полковых городов и пограничных местечек, при снятии по польской и турецкой границам секретным образом разных карт».

Слід відзначити, що усі фортеці Лівобережжя за їх значенням поділяли на штатні і позаштатні та полкові міста. Для штатних фортець виділялося державне утримання, вони мали постійний склад гарнізону, озброєння, бойові припаси, артилерію тощо [13]. Позаштатні фортеці подекуди мали гарнізони російських військ. Відомо, наприклад, що російські гарнізонні полки були розташовані в 1740-х роках у Полтаві, Глухові, Стародубі, Новгород-Сіверському, Батурині. У цей час виділяються кошти на утримання окремих фортець та їх штату. Збереглися документи, підписані де Боскетом, у тому числі: відомості про ремонтно-будівельні роботи, про стан артилерійського забезпечення українських фортець, наявність у них ядер, пороху, інших артилерійських запасів [14].

Під керівництвом де Боскета було здійснено останню широкомасштабну спробу реконструкції фортець прикордонної оборонної смуги, що тяглася від

---

⁵ В фондах НКПІКЗ збереглася карта 1748 р. польських володінь в районі Києва [НКПІКЗ — ПЛ. — 325].

⁶ Інтерес у цьому зв'язку становлять плани Запорозької Січі, завізовані де Боскетом.

Києва до Української лінії. На Правобережжі вона включала Плесенецьку засіку (між річками Ірпінь та Стугна), ретраншементи Василькова, Обухова, Трипілля, Стайок, а на Лівобережжі — старовинні земляні замки-фортеці Бубнова, Домонтова, Золотоноші, Кропивни, Іраклієва, Єремієвки, Жовтина, Городища, Власова та інших придніпровських поселень.

В архівах виявлено опис стану деяких з цих об'єктів, а також ряд планів полкових міст і містечок, що склалися у зв'язку з реконструкцією існуючих укріплень на яких стоїть підпис де Боскета.

Найбільш раннім з серії планів створених з цією метою та пов'язаних з діяльністю де Боскета є — «План Переяславской крепости с профилями и с показаним какою в 1740 году работа производилась»⁷ [15]. Цей план підписаний ним у чині інженер-майора. 1746 року, у чині інженер-підполковника, де Боскет підписав план прикордонного сотенного містечка Полтавського полку Орлика⁸. Відомі також ще кілька таких планів в т. ч.: «План малороссийского Гадяцкого полку Полковому городу Гадячу без ситуации с проектом на котором значится черные линия как ныне состоит, а желтые линия как надлежит впредь работы производить. Сочинен 1746 году» [16], «План местечку Еготино с проектом» [17], «План Полковому городу Миргороду. 1748 году» [18], «План малороссийского Переяславскаго Полку местечку Золотоноши с проектом. Сочинен 1746 году августа 9 дня» [19], «Планы и профили малороссийского Лубенского полку Полковому Городу Лубнам»⁹... Сочинен 1746 году» [20], «План местечку Воронкову с проектом» [21], «План местечку Чеховке с проектом» [22], «Планы миргородского полку прикордонного сотенного местечка Кременчука» [23], «План Ірклєєва Переяславського повіту Полтавської губернії» [24] тощо. План, наприклад, містечка Городище складався двічі. Один з них — великоформатний дрібномасштабний ілюмінований «План¹⁰ малорос-

⁷ План великоформатний, ілюмінований, має орієнтацію і лінійний масштаб у сажнях, експлікацію і 7 профілів оборонних огорож, які зведені в окрему таблицю. План відзначається повнотою інформації: показані оборонні лінії, планування, споруди (Вознесенський і Михайлівський монастирі, церкви, торгові ряди), мости, ворота тощо [Полтавщина: Енциклопедичний довідник. — Київ, 1992. — С. 676].

⁸ Орлицька фортеця у XVIII ст. входила до системи укріплень Української лінії. За планом 1746 р. являла собою невелике укріплення бастионових абрисів, оточене земляним валом з палісадом по гребеню та ровом. Захисний вал з боку річки на той час був розмитий повенями. План з профілями м. Орлика має надзвичайно докладну словесну інструкцію щодо будівельних робіт, які необхідно було виконати.

⁹ Великоформатний ілюмінований план Лубен складений інженер-прапорщиком О. І. Рігельманом 27. II. 1745 р. у зв'язку з наміром військової влади реконструювати Лубенську фортецю. «План малороссийскому Лубенському полковому городу» охоплює лише центральну частину міста.

сийського Миргородського полку пограничному степному местечку Городищу с ситуацією сочинен 1748 году» — має таку візу про його апробацію: «От фортификации полковник Данило де Боскет. Глухов 22 августа 1752 году». Того ж року тим саме автором накреслено другий план Городищ¹¹, котрий також має візу де Боскета [25]. Ці плани, хоч і виконувались різними авторами, мають спільні риси: на них відмивкою показано рельєф, гідрографію, нерідко — й рослинність, квартали забудови, основні споруди, наявний стан укріплень; тонкими лініями нанесено запроектовані абрисы фортифікацій. Всі плани орієнтовані, з лінійним масштабом, на більшості зображені профілі оборонних споруд, огорож, подано експлікацію [26].

Під керівництвом де Боскета здійснювалася детальна топографічна фіксація різних територій з метою вибору місця для спорудження нових фортець.

В 1740-х рр. він разом з миргородським полковником Капністом спорудив для захисту земель на правому березі Дніпра кілька укріплень в т. ч. Петроостровський шанець на р. Висі, Новоархангельський шанець¹² (1743) [27] на р. Синюхі [28], укріплення в Крилові¹³ (1743), розташованому в гирлі р. Тясьміна [29], Орловський шанець у місті впадання Синюхи в Південний Буг [30]. Починаючи з 1738 р., проводилась робота по складанню загального зібрання планів укріплень під назвою «Сила Російської імперії». До неї було залучено й де Бо-

---

¹⁰ План прив'язаний до р. Хорол. Забудова подана детально. План має експлікацію. Зберігся ще один план м. Миргорода з околицями (1748) [ЦДВІА, м. Москва, ф. 349, оп. 19, спр. 2361, арк. 1], а також «Профілі Миргородської фортеці» (1752), що теж має підпис де Боскета [ЦДВІА, м. Москва, ф. 349, оп. 19, спр. 2362, арк. 1].

¹¹ План зорієнтовано по сторонах світу і має лінійний масштаб та експлікацію.

¹² Новоархангельська фортеця була побудована на лівому березі р. Синюхи в місці впадання в неї р. Торговиці. За рік до цього козаки заснували тут Архангельське містечко, що призначалося для охорони українських земель від поляків, яким тоді належало містечко Торговиці на протилежному березі р. Синюхи. Укріплення розміщувалося на узвишеній терасі, воно мало п'ятикутову форму з бастіонним накресленням фронтів [РДАДА, ф. 1356, оп. 1, спр. 6569, арк. 1; Тимофеев В. И. Города Северного Причерноморья... — С. 40; Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область... — С. 454]. Кресленік Новоархангельського шанця зберігається в ХІМ, інв. № 189.

¹³ Криловський шанець в сотенному місті Миргородського полку. Фортеця площею близько 8 десяти була прямокутної форми з округлою південно-західною частиною. Бастіони і напівбастіони розміщувалися на рогах і уздовж куртин, у зв'язку з чим укріплення отримало капоніре зображення. Внутрішня територія без дотримання регулярного планування була забудована офіцерськими будинками, казармами, церквою і торговими лавками [Шмідт А. Херсонская губернія. — СПб, 1863. Ч. 1. — С. 28; Тимофеев В. И. Города Северного Причерноморья... — С. 41; РДВІА, м. Москва. ВУА, спр. 20158. — Ч. 1, арк. 14–15].

скета. У межах цієї програми він наряду з обстеженнями інших українських фортець дослідив укріплення Києва.

3 грудня 1741 р. де Боскет подав у Військову колегію загальний план Старикиївської та Києво-Печерської фортець, а також докладну доповідну записку з описом їх стану. Ці документи не тільки дають доволі повне уявлення про оборонні спорудження міста того часу, а й характеризують де Боскета як обізнаного фахівця, який досконало володіє інформацією щодо питань оборонної здатності міста. Це не дивно, оскільки декілька років він безпосередньо керував ремонтом Київських фортець [31].

Києво-Печерська фортеця, згідно плану, складеного де Боскетом 1741 р., складалася з п'яти бастионів і чотирьох напівбастионів, відомих надалі під назвами бастионів Олексіївського, Андріївського, Кавалерського, Успенського, Петровського і напівбастионів Семенівського, Різдяного, Спаського і Павлівського. Від Павлівського напівбастиону до берега Дніпра було споруджене реданти, а крута берегова лінія обставлена палисадами. Від Олексіївського бастиону уздовж берега йшло редантне передове укріплення з мінами попереду нього. Попереду Андріївського і Кавалерського бастионів знаходився редант і чотирикутна батарея. Між бастионами Кавалерським, Успенським, Петровським і Спаським напівбастионом знаходились рavelіни. Під гласісом північно-західного фронту і рavelінами проходили мінні галереї. Необхідно відзначити, що вищезгадані назви бастионів вперше з'явилися на плані так само складеному де Боскетом тільки в 1750 році. До цього бастиони і напівбастиони були відомі під номерами. Щорічно під керівництвом де Боскета здійснювався ремонт кріпосних укріплень і завдань, виправлення верков, а по берегу Дніпра замінювалися ті, що прийшли в непридатність палисади. 1742 року «заведующий работами Киевской крепости инженер-майор де Боскет на время потребован был в Санкт-Петербург для представления подробных чертежей вверенной ему крепости и объяснения об них». 1743-го р. йому присвоєно чин інженер-полковника. Під його керівництвом здійснювалися не лише будівництво та реконструкція власно оборонних укріплень Києва, а й спорудження таких об'єктів, як Київські¹⁴ та Васильківські¹⁵ ворота, мости через рів перед ними, кам'яні солдатські казарми, мінні галереї, пороховий погріб на Павловському бастионі

---

¹⁴ На фронтоні Київських воріт Печерської фортеці була встановлена бронзова статуя Архангела Михаїла — герб Києва [Петров Н. И. Историко-топографические очерки древнего Киева. — Киев, 1897].

¹⁵ Васильківські ворота Києво-Печерської фортеці побудовані 1755 року [РДВІА, м. Москва, ф. 826, оп. 4, спр. 637, арк. 128–128 зб.].

(бастіон № 1) у Печерській фортеці [32]. У гирлі річки Либідь були побудовані заводи для виготовлення цегли.

Де Боскет мав безпосереднє відношення до будівництва Печерських і Нових Золотих воріт Старокиївської фортеці [33]. Нові Золоті ворота¹⁶ були побудовані за його ініціативою 1751 року. Історія цього будівництва така. У 1730-х рр. стародавні Золоті ворота входили в нову систему оборонних споруд Верхнього міста, що тоді створювався за Мініха. Стан воріт був незадовільним, тому військове відомство запропонувало їх розібрати та побудувати на цьому місці нові ворота. Але Сенат, не дозволив це зробити: «Показанных в Кiefe церковных стен не ломать, а волганг и помянутый выход (т. е. Золотые ворота. — О. С.) как потребно починить, исправить, сделал для твердости каменный фундамент в самой крайней скорости; понеже, как выше показано, оные стены из древних более пятисот лет стоят, и прежними инженерами ломаны не были». Ще через сім років знову знадобився ремонт Золотих воріт. Саме тоді де Боскет і був залучений для огляду споруди й розробки заходів щодо її ремонту. 20 травня 1750 р. він представив київському генерал-губернатору точний опис і свій висновок щодо стану воріт: «Брусья и доски, положенные вместо земляного волганга, весьма погнили и пришли во всеконечную негодность, по ним с немаловажным страхом пешие люди ходят, а артиллерию перевозить никак невозможно посему вместо сих ворот за их худобою и ветхостью надлежит построить новые. От бывшей же каменной церкви есть старые и весьма ветхие стены и своды, от них проезжающим и пешим людям тоже представляется немалая опасность, и буде паче чаяния оные своды упадут, убьют всех, а чтобы людям вреда не учинить, всемерно нынешним временем надлежит снести каменные стены и своды, в которых имеются в разных местах разделившиеся щели». Це питання стало приводом для листування між генерал-губернатором, Військовою колегією і Артилерійською канцелярією. Генерал-губернатор наполягав на «починке Золотых ворот без интересного убытка правительству и сохранением в то же время вида древности в старых церковных стенах и сводах». Врешті-решт була схвалена пропозиція де Боскета, який в «меморіалі» від 19 липня 1750 р. обґрунтовував необхідність зведення нових воріт поблизу старих. Він вважав, що останні: «стоят не в надлежащем по инженерным регу-

---

¹⁶ Золоті ворота, що служили аж до XVIII в. в'їздом до Києва, на початку XIX в. раптом безслідно зникли. Висловлювалася думка, що вони були засипані землею за розпорядженням імператриці Анни Іоаннівни генерал-фельдмаршалом Б. К. Мініхом, який, начебто, обносячи старий Київ валом, знищив залишки Благовещенської церкви «і брами самі залишив у валу, засипав і зарівняв їх землею, так що і прикмет ніяких не було». Але, як виявилось, Мініх не був до цього причетний (*Высоцкий С. А. Золотые ворота в Кiefe. — Киев, 1982. — С. 30*).

лам месте, яко в фазе, а не в куртине, поэтому следует построить другие ворота в лучшем месте». Де Боскет пропонував будувати нові ворота «каменными». Він вважав, що кам'яні ворота «хотя несколько против деревянных ворот кошту излишнего употребится, однако оные несравненно против деревянных прочнее будут». Про стародавні ворота він писав: «а прежние Златые врата в починку негодные и стоящие в ненадлежащем месте, для сохранения вида древности надлежит засыпать внутри их сторон землею крепкою, при этом на них старые церковные каменные стены и своды по-прежнему оставит и, ежели понадобится, то подделатъ их снизу новым камнем». Далі пропонувалося: «Ход по волгангу людям и для перевозки артиллерии, дабы оным сводам излишней тягости и к разрушению опасности быть не могло, не делать, но вместо того сделать по обеим сторонам этих ворот въезды. Построить же новые ворота на старом месте, не разобрав церковных сводов, никак невозможно». 9 серпня 1750 р. проект де Боскета, схвалений місцевими властями, був відісланий Сенату.

Військова колегія просила проект затвердити, «дабы возможно было, не упуская нынешнего благополучного времени, старые ворота исправить, а новые зачав построить» і незабаром (2 жовтня) проект був затверджений. 1755 року стародавні Золоті ворота були засипані землею, а поряд споруджені нові однойменні ворота¹⁷ [34], що проіснували до 1799 р. [35].

1744 року, коли у Києві очікували приїзд імператриці Єлизавети Петрівни, в підготовці урочистої зустрічі брав участь і де Боскет. По-перше, ще за рік до цієї події київський генерал-губернатор М. І. Леонтьєв дав відповідні доручення про влаштування шляхів та мостів по великому тракту до Києва [36]. У зв'язку з цим 1743 р. де Боскет розробив «проект о возобновлении наплавного на плотах моста з якорями через Дніпро у самого устья речки, впадающей в Днепр в конце передового южного укрепления Печерской крепости или в 400 саженьях южнее... Рождественского бастиона. Длина этого моста приведенного в исполнение, простиралась в 405 сажень через Днепр до первого острова и от оногo до второго через пролив на 30 сажень». Зберігся опис цього моста: «Для шествия вышеозначенной свиты (императрицы Елизаветы Петровны. — О. С.) через Днепр сделан был на расстоянии 450 сажень изрядный деревянный мост, при котором ни судов, ни железа, ни канатов и никакого другого укрепления, кроме одного дерева и из тонких лоз, сплетенных веревок нигде употреблено не было, и который при том так был тверд и плотен, что, хотя во время шествия весь он на вышеуказанном великом расстоянии при чрезвычайной быстроте реки, от одного конца до другого лошадыми, людьми и колясками по-

---

¹⁷ Відомо, що за розпорядженням від 9 вересня 1757 р. де Боскет мобілізував на ці роботи російських солдатів, що несли службу в Україні.

крыт был, однако ж не токмо никакого повреждения ему от того не учинилось, но и мокроты никакой на нем видно не было» [37].

Слід, в цьому зв'язку відмітити, що навантаження на міст було дійсно великим, оскільки Єлизавету Петрівну супроводжував великий почт (230 осіб) імператорський поїзд складався з 447 візків та 1 020 коней [38].

1745 року де Боскет склав план Києва, на якому позначено «ставку» імператриці, що розміщувалася на лівому березі Дніпра, у 250 сажнях від вищезгаданого мосту, по дорозі з Москви.

Трохи раніше (1740 р.) де Боскет побудував Наводницьку пристань, яка 1765 р. була перебудована інженер-полковником Челукідзе за погодженням з де Боскетом проектом [39].

Де Боскет був причетним також до будівництва тріумфальних воріт і до підготовки ілюмінації [40] з приводу зустрічі імператриці, що влаштовувалися відповідно до наказу М. І. Леонтьєва 29 липня 1744 р.: «...учреждены при Киево-Печерской крепости...триумфальные ворота по опробованному высочайшему Е. И. В. рисунку..., а о триумфальных воротах с толкованием описание композиции г-на инженер-полковника Дебоскета...» [41]. Тріумфальна брама була прикрашена «куштами и статуями», які виявляли «благочестие и прочие высокие добродетели Е. И. В. и славные дела всевысочайших Е. И. В. родителей». Коли цариця вийшла з екіпажу та пішла зі світою у Києво-Печерську фортецю з тріумфальної брами «спустился изрядно из дерева вырезанный ангел, имеющей в одной руке святой крест, а в другой хартию с поздравлением Е. И. В. и, подав оную, поднялся опять вверх, и стал на прежнем своем месте» [42].

Перебуваючи в Києві, імператриця побажала закласти церкву Св. Апостола Андрія Первозванного¹⁸. Оскільки храм мав бути збудований на високому Андріївському узгір'ї, де в роки Російсько-турецької війни 1735–1739 рр. було споруджено земляний бастион, до робіт було залучено де Боскета, як одного з найдосвідчених військових інженерів. Він мав уміло використати дуже вигідні в художньому відношенні тополандшафтні особливості рельєфу місцевості та забезпечити при цьому стійкість будівлі. Це вимагало виконання цілого комплексу складних протизсувних робіт: укріплення узгір'я, впорядкування його схилів, відведення поверхневих та ґрунтових вод тощо. Ці роботи вимагали

---

¹⁸ Храм було побудовано за проектом Ф. Б. Растреллі про що архітектор писав: «Я построил в городе Киеве, в провинции Украины, большую каменную церковь с куполом и 4 башнями в виде колоколен. Это здание построено на бастионе Св. Андрея, ибо согласно преданию этой страны Св. Андрей, проезжая через эту провинцию, воздвиг там крест, который сохраняется с большим почитанием». В будівництві церкви брало участь багато досвідчених фахівців [ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 1961, арк. 21].

глибоких інженерно-технічних знань, і залучення до них де Боскета було закономірним [43]. У Державній публічній бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедрина й архіві Санкт-Петербурга збереглися креслення Андріївського бастиону, що датується тим часом [44]. Кресленики, що їх встиг виконати де Боскет до відбуття імператриці з Києва (12 вересня 1744 р.), було відвезено до Санкт-Петербурга. На початку 1745 р. архітектор Й. Г. Шедель, якому спочатку доручили розробити проект цього храму, надіслав до столиці на затвердження кресленики плану і фасаду церкви та кошторис. До цієї документації де Боскет зробив приписку, в якій зазначив, що для спорудження храму в цьому місці бастион занадто вузький [45].

Андріївська церква мала стати придворним храмом при Царському палаці та літньої резиденції, які Єлизавета Петрівна побажала побудувати в Києві. У ті ж роки Києво-Печерська лавра будувала неподалік Кловський палац¹⁹. Одночасно з цими будівлями створювалися садово-паркові комплекси. Усі справи, пов'язані з будівництвом палацу, яке почалося 1752 р. зосереджувалися у Будівельній комісії, організованій 1745 р. для спорудження Андріївської церкви. Головою комісії був бригадир І. М. Влас'єв. Оскільки роботи над створенням палацово-паркового комплексу здійснювалося в складних умовах на крутих зсувонебезпечних схилах йому доводилося консультиватися та співпрацювати з де Боскетом. Відомо, наприклад, що 19 вересня 1745 р. [46] де Боскет направив кількох спеціалістів у розпорядження «мастера садових дел» Д. Фока, який розбивав сад Кловського палацу.

* * *

Значна височина й крутість дніпровських схилів у районі Києва, специфічні гідрогеологічні та геоморфологічні умови створили тут передумови для розвитку зсувних процесів, внаслідок яких вздовж Дніпра утворився ряд зсувних зон, що чергувалися з більш стійкими мисами. Як свідчать матеріали архіву, берегова лінія в кінці XVIII ст. мала іншу, ніж у наш час, конфігурацію. Дніпровські схили були більш стрімкими і у верхній частині закінчувалися крутояром. Через непорядкованість поверхні схилів і відсутність протизсувних заходів тут часто відбувалися обвали та зміщення земляних мас, що створюва-

---

¹⁹ У 1730-ті роки місцевість Клов належала Києво-Печерській лаврі й тут було одне з т. зв. монастирських «задвір'їв», де розміщувалися господарчі служби друкарні якою тривалий час керував Іларіон (Негребецький). Тут знаходилася дерев'яна церква Покладання Ризи Пресвятої Богородиці та кілька дерев'яних будівель. Коли 1737 р. Іларіон (Негребецький) став лаврським архимандритом, то залишив це задвір'я за собою і використовував як літню дачу. Після його смерті у 1740 р. ця територія знов була передана друкарні монастиря.

ло серйозну загрозу будівлям і печерам Києво-Печерського монастиря. Тому в Києві було створено спеціальну контору, завданням якої було забезпечення своєчасного виконання робіт щодо укріплення «печерських гір» [47]. Цю контору тривалий час очолював де Боскет, який займався питанням інженерного захисту київських схилів додатково до своєї основної діяльності, пов'язаної з фортифікаційними роботами в Україні. Вищезгадані роботи були складними та різноплановими, вимагали багато часу.

12 листопада 1744 р. де Боскет отримав завдання «сделать план реки Днепра, назначить ширину между берегов, во всяком месте и с кривизнами оной реки, каковые оные есть... меру глубине на том плане положить... особливо назначить глубочайшие места... и... какие... есть... строения на плотинах или судах, или обделка берегов деревом или фашинами, назначить именно... и свое мнение написать, каким способом возможно быстроту реки Днепра отвести от Киевских гор, чтоб подмывать не могло» [48]. Результати вимірювання глибини по всій ширині Дніпра біля Києва знайшли відображення на «Генеральному плане Киево-Печерской крепости, а также Верхнего Киева и Нижнего города Подола с лежащими при оных ретраншементов с показанием во оных монастырей, церквей и всякого строения и ее ситуацией, при которой приложенный на оном плане и проект, каким способом киевскую нагорную сторону в нужнейших местах укрепить и отвести от оной на другую сторону течение и стремление реки Днепра», складеному де Боскетом в березні 1745 р. [49]. У зв'язку з тим, що в районі Подолу працював тридцять один млин на воді, і ці млини, на думку де Боскета, негативно впливали на стан берегової лінії, він запропонував перевезти їх до «лугового» берега.

Тому 10 травня 1745 р. вийшов указ імператриці Єлизавети, що вимагав «все те мельницы ... с тех мест свесть, дабы ни единой на том берегу не осталось». І вже до 7 червня 28 млинів було перенесено на Труханів острів. 14 липня 1747 р. де Боскет рапортував: «как по силе именного Ее Императорского Величества указа, состоявшегося 10 мая 1745 года, все имеющиеся по киевскому берегу мельницы, кои были на судах, от которых по киевской берег имелась великая быстрота, переведены на луговую сторону, то по киевскому берегу такой быстроты, как прежде было, уже не стало» [50]. Це підтвердили регулярні огляди київських берегів у 1745–1747-х рр.

Свої пропозиції стосовно вирішення питань щодо боротьби зі зсувами та розмиванням річковою водою дніпровських берегів де Боскет виклав у великому документі «Мнение инженер-полковника де Боскета о способах укрепления пещер в г. Киеве» [51] і направив «в Кабинет Ее Императорского Величества всеподданнейший рапорт» від 25 березня 1745 р., до якого додав відповідні «плани и профили». Одночасно до Санкт-Петербурга було направлено ре-

цензію на проект де Боскета інших авторитетних спеціалістів у цій області: «Мнение обретающихся здесь инженерных и минёрных офицеров».

Де Боскет пропонував: «1. В самонужнейших и весьма опасных оплывающих и опадающих местах, яко то прежде против Феодосиевских пещер, укреплять с прибавлением по реке Днепру, длиной восемьдесят на пять сажень по приобщенном при сем профилю. А потом по укреплению по тому ж с прибавлением берега укреплять против Антониевских пещер длиною на семьдесят на две сажени.... А оное укрепление делать сплошными дубовыми сваями и позади сваи забивать дубовыми досками с надлежащими якори, а позади досок класть фашины и набивать землю и навозом с прочими к тому укреплению потребностями». Інші місця берегової лінії, котрі менше розмивались течією ріки, пропонувалося закріпити аналогічним чином, вбиваючи палі «одну от другой от шести до десяти фут». В іншому архівному документі уточнюється, що для укріплення схилу в районі Феодосієвської та Антонієвської печер де Боскет пропонував «сделать кей так, как в Санкт-Петербурге на набережной линии Невы-реки против Зимнего... дворца имеется». Причому, він вважав, що будувати його необхідно такої висоти, аби не було загрози під час повені. Тут також зауважується, що Дальні печери знаходяться в аварійному стані: «Феодосиевским пещерам опасность обстоит немалая, понеже... битые по склонению горы сваи и рубленне террасы, по которым для закрытия от дождевой и снеговой воды сделанная и убитая дранью крышка или скат от верху горы к Днепру вниз с горою совсем подвинулась. И как сваи, так и переклады поломано, и над той дранью сделанной крышки или скату земли нанесло немалое число. И ныне еще, когда дожди бывают, не по малу ж уносит, от чего уже пред входом в пещеры под сделанными переходами пустота имеется и те переходы держатся токмо на битых под ними сваях и деревьях, кой по горе растут. Земли же для площади пред входом в пещеры более не имеется как на сажень» [52]. У найглибших місцях, поблизу берега у районі Печерського монастиря, там, де течія найпотужніша і «на три и на четыре сажени берег подмывает», де Боскет пропонував «утоплять байдаки, нагрузив оные камением и прочим тому подобным грузом». Крім того, він вважав за необхідне: «По всей Печерской горе в потребных местах насадить разные деревья, кои скорые от себя в землю коренья пускают, и сеять сенную труху, мешая с рубленою травою пыреем, дабы оная гора более осыпаться не могла». На схилах у районі Лаврських печер, де найбільшу загрозу становили поверхневі і ґрунтові води, де Боскет пропонував забезпечити надійний водовідвід і дренаж: «делать бассейны, и от оных для провожания воды до самой реки Днепра сделать и провесьть железные или чугунные трубы, чтоб вода под оные трубы никакой течи и промоин иметь не могла» [53].

Судячи з архівних документів, пропозиції де Боскета кілька років розглядалися в різних інстанціях, а технічний стан печер і дніпровських схилів весь час погіршувався.

15 березня 1751 р. вищезгадані пропозиції де Боскета, «как те пещерные горы укрепит надлежит», були передані до Сенату, а звіди надійшли для розгляду генерал-лейтенанту барону фон І. А. Люберасу. Люберас запросив з Києва відповідну кошторисно-фінансовий розрахунок: «А по рассмотрению того требовано от де Боскета показания, во сколько лет тое укрепление исправит; тако же сколько к тому на каждой горе денежной суммы и работников потребно». Згідно з розрахунками, поданими де Боскетом «на все тех гор укрепление, на изготовление припасов и на дачу мастерам и работникам, еже ли по вольным ценам, триста девяносто две тысячи шестьсот восемьдесят пять рублей, а ежели заработанные деньги производит против солдатских дач, то двести семнадцать тысячей семьсот сорок пять рублей, буди же работные и мастерские люди и подводы определены будут по наряду, ...то все оное коштуютиме в сорок шесть тысяч пятьсот сорок три рубли сорок копеек». І. А. Люберас вважав, що виконати вказані роботи можна за шість років. За підрахунками де Боскета від 29 липня 1751 р., для цього необхідно було «мастерских и работных людей, подвод с погонщиками, именно: для заготовления... припасов и материалов к будущей весне четыре тысячи; в 1752 году — восемь тысяч, а в прочие пять лет в каждый год по семь тысяч человек».

15 січня 1752 р. «указом Правительствующего Сената для лучшего смотрения при том строении учреждена под ведением киевского генерал-губернатора особливая контора, в которой присутствовать и во всем смотреение иметь... велено киевскому обер-коменданту Костюрину обще с Дебоскетом и определеною от Киево-Печерской лавры духовною особою». Лише 1753 р. монастирю вдалося розпочати підготовчі роботи. Тоді «заготовлялись каменя, известь, деревянные и прочие припасы», а 1754 р. «шесть байдаков, нагруженных камнем, против пещерной горы... затоплено и тем несколько стремление реки Днепра от гор отведено.... берег от 30 до 50 сажень в длину и от 20 до 30 сажень в ширину прибавился, а имеющиеся по верхнему горизонту снеговая и дождевая вода, також внутри ключи в потребных местах отводом учинены».

Згідно з фіксаційним креслеником Лаврських печер, складеним де Боскетом, про що свідчить його підпис та дата 1752 р. [54] у майстерні Ф. Б. Растреллі у Санкт-Петербурзі був виконаний проект укріплення печер, поданий архітектором на затвердження імператриці Єлизаветі Петрівні.

З 1755 р. всі публічні споруди по Україні були під керівництвом де Боскета. Слід відмітити, що не дивлячись на свою плідотворну діяльність чин полковника де Боскет отримав лише 23 вересня 1751 р.

Він неодноразово писав прохання про переведення в Остзейський департамент фортець. Незважаючи на наявність вакансій при Санкт-Петербурзькій фортеці та відмінні атестації, його бажання було задоволено тільки 1756 р.

До свого від'їзду з Києва де Боскет встигнув скласти 1755 р. проект равеліна перед куртиною Петровського й Успенського бастионів Києво-Печерської фортеці, а також взяти участь у роботі комісії по відновленню «от Киево-Печерской крепости до Нижнего Киева на Крещатицком взводе дороги» [55]. Крім того, він представив на розгляд до Санкт-Петербургу пропозиції щодо укріплення західних фронтів Кронштадтської фортеці [56], але вони не були прийняті²⁰.

У чині генерал-майора, який він отримав 25 грудня 1755 р. [57], де Боскет брав участь у Семилітній війні (1756–1763) і був поранений.

З 1758 р. за ордером П. І. Шувалова його призначено в Санкт-Петербург у присутстві Канцелярії головної артилерії й фортифікації, де розглядалися найважливіші питання й проекти, що торкалися військово-інженерної справи. В архіві Москви виявлено рапорти, листування за 1759–1760 рр. з приводу подальшого підвищення де Боскета у званнях, що свідчать про те, що він досяг по службі чину генерал-аншефа²¹, який одержав 3 липня 1761 р. [58] разом з посадою, яку до нього займав А. П. Ганнібал²² [59]. У цьому чині він вийшов у відставку. За час своєї служби де Боскет навчив «инженерной науке» 140 чоловік.

Де Боскет вже знаходився у відставці, а намічені ним багатопланові й докорі протизсувні заходи в Києво-Печерській лаврі через відсутність коштів не проводилися, що негативно впливало на стан збереження Лаврських печер, а тому новий архімандрит Києво-Печерської лаври Йосиф (Оранський) продовжував просити Російський уряд надати для фінансову підтримку, щоб ре-

---

²⁰ Оскільки до 1750 р. виявились суттєві недоліки у розташуванні окремих, перш за все західних, фронтів Кронштадтської фортеці інженерним офіцерам було запропоновано скласти проекти їх підсилення. Власні проекти надали: фон Витворт, Гербель, Деденев, Муратов, Немцов, Демарін, Еттінгер, інженер-полковник Є. Людвіг (1752). Проекти ці містили багато цікавих пропозицій, втілення яких набагато усилито б західну частину фортеці, проте всі вони, як і проект де Боскета (1755), не були здійснені.

²¹ Генерал-аншеф — генеральське звання II класу за «Табелем про ранги» у XVIII ст.; повний генерал, що стояв на ранг нижче за генерал-фельдмаршала.

²² Ганнібал Абрам Петрович (1696?–1781) — «арап Петра Великого», привезений Савою Рагузинським з Константинополя 1706 р., гвардії поручик «від бомбардир» (1722), засланий до Казані, потім до Тобольська і Селенгінська (1727), майор Тобольського гарнізону (1730), артилерії полковник (1740), генерал-майор (1742), генерал-аншеф (1759).

алізувати проект, розроблений інженером багато років тому: «...в прошлые 1749 и 1750 годы поданными блаженные и вечностойные памяти государыне императрице Елизавете Петровне Киево-Печерской лавры архимандрита Иосифа с братиею челобитными представлено, что преподобного Феодосия гора, в коей пещере угодников божьих нетленные мощи имеются, из году в год от подмою днепровского, и от дождевых и снеговых вод в большую порчу приходит тако же и около Ближней пещери деревянное укрепление в порчу пришло и прошено те горы по учиненным и присланным в Кабинет бывшим тогда в Киеве инженер-подполковником (что ныне в отставке генерал-аншеф) Данилом де Боскетом планам и мнению укрепить и на то укрепление всемилостивейшим спомоществованием снабдить»²³.

Коли помер і де похований талановитий військовий інженер де Боскет, який відіграв помітну роль в інженерно-будівельному процесі України середини XVIII ст., нам поки ще встановити не вдалося.

1. *Сіткарьова О. В.* З історії будівництва оборонних споруд в Україні військовим інженером Д. Дебоскетом у середині XVIII ст. // Український історичний журнал. — 1998. — № 1 (418). — С. 132–138.
2. *Сіткарьова О. В.* Киевская крепость XVIII–XIX веков. — Киев, 1997. — С. 39.
3. *Гоголицын Ю. М., Гоголицына Т. М.* Памятники архитектуры Ленинградской области. — Л., 1987. — С. 65.
4. РДАДА, Ф. Московской сенатской конторы. Кн. 7417, арк. 616– 617 зв., 629–630 зв.
5. ДПС, Кн. 7689. 1733 р., арк. 95–96
6. ДПС, Кн. 1207, арк. 394; *Михайлов А. И.* Архитектор Д. В. Ухтомский и его школа — М., 1954. — С. 336; Русская архитектура первой половины XVIII века. — М., 1954. — С. 241.
7. *Сіткарьова О. В.* З історії будівництва оборонних споруд в Україні... — С. 133.
8. РДВІА, м. Москва, ф. 826, оп. 2, спр. 122, арк. 23, 30 зв.; Там само, спр. 244, арк. 1–5 зв. Там само, оп. 2/73, кн. 121, спр. 264, арк. 3; *Сіткарьова О. В.* З історії будівництва оборонних споруд в Україні... — С. 133.

---

²³ 1761 року на укріплення печерних схилів були виділені кошти, але цього виявилось недостатньо. У донесеннях Києво-Печерської лаври Синоду і Сенату від 15 квітня 1764 року повідомляється, що «пещерная Феодосиевская гора без подкрепления в крайней уже опасности и порче находится, так что и вход в пещеру отнялся и прошено хотя в самых опаснейших местах заготовленными припасами и имеющимися при пещерной конторе налицо деньгами оную укрепить». За розпорядженням заснованої 1761 р. особливої комісії з 1765 р. «близ берега Днепра на сваях и ростверках заложен был каменный фундамент по пространству всей горы, подвергающей пещеры опасности, а сверх фундаментов устроено семь уступов, укрепленных дубовыми бревнами». Докладніше про це див.: *Сіткарьова О. В.* Інженерні заходи для збереження печер Києво-Печерського монастиря в минулому і в наш час // Дива печер Лаврських. — Київ, 1997. — С. 112–115.

9. РДВІА, м. Москва, ф. 826, оп. 2, спр. 122, арк. 23–25 зв.
10. РДВІА, м. Москва, ф. 826, оп. 2, спр. 244, арк. 1–1 зв.; Там само, ф. 5, оп. 2/73, кн. 202, арк. 247 зв.
11. РДІА, м. Москва, ф. 5, оп. 2/73, спр. 391, арк. 464–465.
12. РДВІА, м. Москва, ф. 5, оп. 2/73, св. 150, ч. 1, спр. 545, арк. 57–59; 61.
13. *Пляшко Л. А.* Подорож до міста XVIII століття. — Київ, 1980. — С. 27.
14. РДВІА, м. Москва, ф. 5, оп. 1/72, св. 29, спр. 765, арк. 303 зв. — 304; арк. 335 зв. — 336.
15. Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. — Київ, 1992. — С. 675.
16. РДВІА, м. Москва, ф. 349, оп. 12, спр. 24, арк. 1; спр. 23, арк. 2
17. Там само, ф. 418, оп. 1, спр. 576, арк. 1.
18. Там само, ф. 349, оп. 19, спр. 2360, арк. 1; спр. 2361, арк. 1; спр. 2362, арк. 1.
19. Там само, ф. 349, оп. 12, спр. 7573, арк. 1; спр. 7572, арк. 1.
20. Там само, ф. 349, оп. 19, спр. 1044, арк. 1; спр. 1043, арк. 1.
21. Там само, ф. 349, оп. 12, спр. 577, арк. 1.
22. Там само, ф. 349, оп. 12, спр. 575, арк. 1
23. Там само, оп. 17, спр. 4053, арк. 1; спр. 4052, арк. 1.
24. Там само, ф. 418, оп. 1, спр. 556, арк. 1
25. Полтавщина... — С.200.
26. Там само. — С. 676.
27. ХИМ, Інв. №189
28. *Ласковский Ф.* Материалы для истории инженерного искусства в России. — СПб, 1865. — Т. 3. — С. 30.
29. Історія Української РСР. — К., 1979. — Т. 2. — С. 251.
30. *Тимофеевко В. И.* Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. — Киев, 1984. — С. 39.
31. *Сіткарьова О. В.* З історії будівництва оборонних споруд в Україні... — С. 134; ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 62, 65, 70, 90, 33, 47.
32. *Сіткарьова О. В.* З історії будівництва оборонних споруд в Україні... — С. 134; ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 65, 1743 р. арк 1–2.
33. *Высоцкий С. А.* Золотые ворота в Киеве. — Киев, 1982. — С. 29–31; *Сіткарьова О. В.* З історії будівництва оборонних споруд в Україні... — С. 134.
34. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 вогч., спр. 82, арк. 1–8.
35. *Добровольський А.* Київські укріплення і Золоті ворота // Записки Українського наукового товариства у Києві: Наук. зб. за 1926 р. — Київ, 1926. — Т. 2.; *Корж Є. Д.* Золоті ворота в Києві // Архітектурні пам'ятки. — К., 1950; *Обремский В. А.* Золотые ворота в г. Киеве. — Киев, 1915; *Самойлов Н.* Златые врата Ярославовы в Киеве, сооруженные в начале XI в. и открытые из земли в 1832 году с точным видом и историческим описанием оных. — М., 1834.
36. А. А. Русские государи в Киеве 1706–1885 гг. — Київ, 1896. — С. 20
37. Щербина В. І. Нові студії з історії Києва. — Київ, 1926. — С. 133.

38. ЦДІАК, ф. 128, оп. 2, загал., спр. 2; *Ковалинський В. В.* Київські мініатюри. — Київ, 2003. — С. 156–157.
39. ЦДІАК, ф. 127, оп. 1024, спр. 1559, арк. 16.
40. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1 друк., спр. 7, арк. 62–63, 67.
41. ЦДІАК, ф. 128, оп. 2 заг., спр. 2, арк. 79; *Срезневский В. И., Бём А. А.* Издания церковной печати времени императрицы Елизаветы Петровны. 1741–1762. — Пг, 1914. — С. 75.
42. *Щербина В. І.* Нові студії... — С. 133.
43. *Сіткарьова О. В.* З історії будівництва оборонних споруд в Україні... — С. 134.
44. Там само.
45. РДІА СПб., ф. 485, оп. 1, спр. 195, арк. 1. «Чертеж Андреевского бастиона и печерських пещер» / Отдел рукописей Гос. публичн. б-ки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Карт. № 489, 490, 497, 939, составленные и подписанные де Боскетом.
46. РДАДА. Ф. 14, спр. 69, арк. 14.
47. ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 5064, арк. 52–53, 56.
48. ЦГАДА, м. Москва, ф. 18, розр VIII, «Духовное ведомство», оп. 1, спр. 127, арк. 2–4 зв.
49. Фонди Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, КПЛ — Ф — 5515.
50. *Сіткарьова О. В.* Інженерні заходи для збереження печер Києво-Печерського монастиря в минулому і в наш час // *Дива печер Лаврських.* — Київ, 1997. — С. 113.
51. ЦДІАК, ф. 59, оп. 1, спр. 1762, арк. 30–45; спр. 1764, арк. 55–60, 68–74.
52. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1, спр. 86, арк. 97.
53. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1, спр. 90, арк. 104.
54. Отдел рукописей Гос. публичн. б-ки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, ф. 342. — № 490; *Корнеева В.* Андріївська церква у Києві // *Пам'ятки України.* — 1997. — № 1. — С. 43, 44.
55. ЦДІА м. Санкт-Петербург, ф. 796, оп. 31, спр. 240, арк. 2.
56. *Роздолгин А. А., Скоринов Ю. А.* Кронштадтская крепость. — Л., 1988. — С. 66.
57. *Сіткарьова О. В.* З історії будівництва оборонних споруд в Україні... — С. 136.
58. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1, спр. 90, арк. 104.
59. ЦДІАК, ф. 128, оп. 1, спр. 86, арк. 97.

Ольга СІТКАРЬОВА

Військовий інженер генерал-аншеф Данило де Боскет

У статті на широкому архівному матеріалі розглядається діяльність в Україні та Росії видатного інженера-фортифікатора Данила де Боскета (1703–1760-е), який зробив значний внесок у справу будівництва київських оборонних споруд, що були виявлені при реконструкції Старокиївської фортеці, та ін. Показаний вплив творчої й адміністративної діяльності де Боскета на становлення української архітектурної та будівельної справи XVIII ст.

Ольга СИТКАРЬОВА

Военный инженер генерал-аншеф Даниил де Боскет

В статье на широком архивном материале рассматривается деятельности в Украине и России выдающегося инженера-фортификатора Даниила де Боскета (1702–1760-е), внесшего значительный вклад в дело строительства киевских оборонительных сооружений, выявленных при реконструкции Старокиевской крепости, и проч. Показано влияние творческой и административной деятельности де Боскета на становление украинского архитектурного и строительного дела XVIII века.

Olga SITKARYOVA, PhD

The Military Engineer General-Anshef Daniel de Bosket

In article on a wide archival material it is considered activity in Ukraine and Russia outstanding engineer-fortificators Daniel de Bosket (1702–1760-е), brought in the significant contribution to business of construction of the Kiev defensive works revealed at reconstruction Starokievskaya of a fortress, and so forth. Influence of creative and administrative activity de Bosket on becoming of the Ukrainian architectural and building affair of XVIII century is shown.